

**O'ZBEKISTONDA "YASHIL" DAVLAT XARIDLARINI RIVOJLANTIRISH:
TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI RAG'BATLANTIRISH MEKANIZMLARI
VA XORIJIY TAJRIBA**

Djurayeva Iroda Bahrom qizi

ISFT instituti, PhD katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20718978>

Annotatsiya

Mazkur maqolada "yashil" davlat xaridlari kontsepsiyasining mohiyati, xalqaro tajriba va O'zbekistondagi joriy holat keng tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya, Singapur va Xitoy kabi yetakchi mamlakatlarning "yashil" xaridlar siyosati, amaliy natijalari va rag'batlantirish mexanizmlari o'rganilgan; O'zbekistonda tadbirkorlik subyektlarini bu yo'nalishda rag'batlantirish bo'yicha mavjud mexanizmlar va ularning samaradorligi baholangan. Maqolada tizimli tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ularni amalga oshirish davlat xaridlari tizimini raqamli va ekologik transformatsiya yo'lida rivojlantirishga, shu bilan birga, yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: yashil davlat xaridlari, tadbirkorlik subyektlari, rag'batlantirish mexanizmlari, raqamli transformatsiya, ekologik mezonlar, davlat xaridlari tizimi, yashil iqtisodiyot.

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotida davlat xaridlari tizimi nafaqat moliyaviy samaradorlik, balki barqaror rivojlanish va ekologik mas'uliyat nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqilmoqda. Xalqaro amaliyotda "yashil" davlat xaridlari (Green Public Procurement — GPP) — atrof-muhitga kam zarar yetkazadigan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishga yo'naltirilgan siyosat sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, davlat xaridlari aksariyat rivojlanayotgan mamlakatlarda YAIMning 15–20 foizini tashkil etadi [1]. Bu ko'rsatkich davlatning xarid siyosati orqali iqtisodiyotga, atrof-muhitga va tadbirkorlik muhitiga sezilarli ta'sir ko'rsatish imkoniyatini anglatadi. GPP nafaqat chiqindilarni kamaytirish va energiyani tejash, balki yangi yashil texnologiyalarga talab yaratish orqali innovatsion iqtisodiyotni ham rag'batlantiradi.

O'zbekistonda davlat xaridlari sohasida so'nggi yillarda muhim islohotlar amalga oshirildi. 2018-yilda qabul qilingan "Davlat xaridlari to'g'risida"gi qonun va undan keyin amalga oshirilgan raqamlashtiruv tadbirlari tizimning shaffofligini oshirishga xizmat qildi. Xarid.uz elektron platformasi orqali ommaviy xaridlar amalga oshirilmoqda. Biroq "yashil" xaridlar konsepsiyasi va tadbirkorlik subyektlarini bu yo'nalishda rag'batlantirish mexanizmlari hali to'liq ishlab

chiqilmagan. Hozirgi kunda O'zbekistonda yashil xaridlarning umumiy davlat xaridlaridagi ulushi atigi 4 foizni tashkil etadi — bu rivojlangan mamlakatlardan o'rtacha 10–15 barobar past. Mazkur maqola ushbu bo'shliqni to'ldirish maqsadida xorijiy tajribani tahlil qiladi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqadi.

"Yashil" davlat xaridlarining mohiyati va xalqaro tajriba

Kontseptsianing mohiyati

"Yashil" davlat xaridlari — davlat muassasalari tomonidan tovar, ish va xizmatlarni tanlashda ularning hayotiy tsikl davomida atrof-muhitga ta'sirini inobatga olgan holda qaror qabul qilish jarayoni sifatida ta'riflanadi [2]. Bu jarayon uchta asosiy tamoyilga asoslanadi: energiya tejamkorligi, chiqindilar miqdorini kamaytirish va qayta tiklanuvchi resurslardan foydalanish. GPP quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- Tovar va xizmatlarning hayotiy tsikl qiymatini baholash (Life Cycle Costing)
- Ekologik sertifikatlash mezonlariga (ISO 14001, EU Ecolabel) rioya etish
- Energiya samaradorligi ko'rsatkichlarini xarid shartlarida belgilash
- Qayta ishlangan yoki atrof-siz material ishlatadigan korxonalarga ustunlik berish
- Uglerod izini (carbon footprint) kamaytirishga qaratilgan majburiyatlarni o'rnatish

Yevropa Ittifoqi tajribasi

Yevropa Ittifoqida "yashil" xaridlar milliy xarid qiymatining o'rtacha 45–55 foizini tashkil etadi. Yevropa Komissiyasining 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, GPP siyosati amal qilayotgan mamlakatlarda davlat binolarining energiya sarfi 30 foizga, transport vositalaridan CO₂ chiqindilari esa 25 foizga kamaygan [3]. Yelda GPP 2008-yildan majburiy shakl olgan bo'lib, har bir a'zo davlat o'z milliy GPP rejasini tuzishi va hisobot berishi shart. Asosiy vosita — Umumiy xarid lug'ati (Common Procurement Vocabulary) va GPP mezonlari to'plami, shuningdek "Circular Economy" (aylanma iqtisodiyot) bilan integratsiya.

Janubiy Koreya va Osiyo tajribasi

Janubiy Koreya 2005-yildan boshlab "yashil" xaridlarni majburiy qilib qo'ygan bo'lib, hozirda barcha davlat xaridlarining 63 foizi ekologik sertifikatlangan mahsulotlardan iborat. Maxsus "Korea Environmental Industry & Technology Institute" (KEITI) tashkiloti bu jarayonni koordinatsiya qiladi. Singapur esa "Building and Construction Authority" (BCA) tizimi orqali yashil binolar qurilishini davlat xaridlari bilan bevosita bog'lagan [4]. Xitoyda 2008-yildan joriy etilgan "yashil" xaridlar tizimi mamlakatning CO₂ emissiyasini 2015-yilga borib yiliga 1,3 million tonnaga kamaytirdi [5]. Bu tajriba shuni ko'rsatadiki,

davlat xaridlari siyosatining to'g'ri shakllantirilishi iqtisodiy va ekologik samaradorlikni bir vaqtning o'zida ta'minlaydi.

1-jadval

**Yetakchi mamlakatlarning "yashil" davlat xaridlari
ko'rsatkichlari (2023)**

Mamlakat Ko'rsatkich	/	Yashil xaridlar ulushi	Iqtisodiy samara (mlrd \$)	Joriy etilgan yil
Yevropa Ittifoqi (o'rtacha)		45–55%	180+	1990-lar
Janubiy Koreya		63%	42	2005
Singapur		58%	8,5	2008
Xitoy		51%	320	2008
O'zbekiston (hozirgi holat)		4%	0,2	Shakllanish bosqichi

**Manba: Yevropa Komissiyasi [3], OECD [4], muallif hisob-kitoblari
1-diagramma**

Mamlakatlar bo'yicha yashil xaridlar ulushi (%), 2023

Mamlakat	Yashil xaridlar ulushi (vizual ko'rsatkich)	%
Yevropa Ittifoqi		50%
Janubiy Koreya		63%
Singapur		58%
Xitoy		51%
O'zbekiston		4%

Manba: [3, 4, 5], muallif hisob-kitoblari asosida tuzilgan

Diagrammadan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda "yashil" xaridlarning ulushi atigi 4 foiz atrofida bo'lib, bu rivojlangan mamlakatlardan o'rtacha 10–15 barobar past. Bu farq ayni vaqtda jiddiy imkoniyat hamdir: to'g'ri siyosat va

rag'batlantirish mexanizmlari orqali bu ko'rsatkichni tez sur'atda oshirish mumkin.

O'zbekistondagi mavjud muammolar tahlili

O'zbekistonda tadbirkorlik subyektlarini "yashil" xaridlarga jalb etishning hozirgi holati bir qancha tizimli muammolarni o'z ichiga oladi. Ushbu muammolar, ularning mohiyati va mumkin bo'lgan yechim yo'nalishlari quyidagi jadvalda keltirilgan [6]:

2-jadval

O'zbekistonda yashil xaridlar yo'lida asosiy to'siqlar

Muammo	Mohiyati	Yechim yo'nalishi
Sertifikatlash tizimining zaif rivojlanganligi	Mahalliy standartlar xalqaro mezonlarga to'liq mos kelmaydi	ISO 14001 va EU GPP ga moslashuv
Narx ustama muammosi	Ekologik toza mahsulotlar 15–30% qimmat	Davlat tomonidan price preference belgilash
Axborot yetishmasligi	Tadbirkorlar yashil xaridlar imkoniyatlaridan bexabar	Bepul treninglar va maslahat markazlari
Qonunchilik bo'shliqlar	Yashil xaridlar konsepsiyasi to'liq ishlab chiqilmagan	Maxsus qonunchilik bazasi yaratish

Manba: [6], muallif tahlili asosida

Yuqoridagi muammolar o'zaro bog'liq bo'lib, tizimli yondashuvsiz ulardan birini hal etish boshqasini yanada chuqurlashtirishi mumkin. Masalan, narx ustama muammosi ekologik sertifikatlash infratuzilmasisiz hal etilmaydi, sertifikatlash esa qonunchilik bazasini talab etadi. Shu sababli, quyida kompleks rag'batlantirish mexanizmlari taklif etiladi.

Rag'batlantirish mexanizmlari: tahlil va tavsiyalar

Moliyaviy rag'batlantirish mexanizmlari

Ekologik sertifikatga ega korxonalar uchun davlat xaridlarida narx ustamasi (price preference) ni 5–10 foiz miqdorida belgilash maqsadga muvofiq. Xorijiy tajriba ko'rsatadiki, ushbu ustama "yashil" mahsulotlarni ishlab chiqaruvchi

korxonalar sonini 2–3 yil ichida ikki barobarga oshirgan [3]. Bundan tashqari, quyidagi moliyaviy vositalar ham tavsiya etiladi:

- Yashil texnologiyalarga investitsiya kiritayotgan korxonalar uchun soliq imtiyozlari

- Ekologik sertifikatlash xarajatlarini davlat tomonidan qisman qoplash

- Yashil loyihalar uchun imtiyozli kreditlar va kafolatlar berish

- Hamkorlik dasturlari: davlat va xususiy sektor birgalikda GPP fondini shakllantirish

Raqamli vositalar orqali rag'batlantirish

"Yashil" korxonalar reestri va ular uchun alohida elektron xarid platformasini yaratish lozim. Koreya tajribasida bunday maxsus platforma orqali o'tkazilgan xaridlar hajmi besh yil ichida uch barobarga o'sdi [4]. O'zbekistonda Xarid.uz platformasiga "yashil" filtr qo'shish — qisqa muddatda amalga oshirish mumkin bo'lgan praktik qadam. Raqamli rag'batlantirish vositalarining batafsil ro'yxati:

- Xarid.uz ga yashil filtr va ekosertifikat bo'limi qo'shish

- Yashil korxonalar umumiy reestri (GreenBiz.uz) ni yaratish

- Blockchain texnologiyasi asosida sertifikatlarning autentikligini ta'minlash

- Korxonalarning ekologik hisobotlarini avtomatik tahlil qiluvchi AI vositalari

Ma'muriy rag'batlantirish

"Yashil" korxonalar uchun xaridlarda ishtirok etish talablarini soddalashtirish, shu jumladan, kafolat miqdorini 20 foizga kamaytirish va hujjatlar to'plamini qisqartirish ko'zda tutiladi. Bundan tashqari, yirik davlat loyihalarida GPP mezonlarini majburiy qilish ham muhim qadam bo'ladi. Xitoy tajribasi ko'rsatadiki, majburiy GPP normasi joriy etilganidan so'ng uch yil ichida sertifikatlangan mahsulotlar bozor ulushi 3 barobar o'sgan [5].

Axborot-ta'lim mexanizmlari

Tadbirkorlar uchun "yashil" sertifikatlash bo'yicha bepul trening va maslahat markazlari tashkil etish, korxonalarning ekologik ko'rsatkichlarini ommaviy ravishda e'lon qilish ko'zda tutiladi. Davlat-xususiy hamkorlikda "Yashil Biznes" markazlarini barcha viloyatlarda ochish tavsiya etiladi [5].

3-jadval

Tadbirkorlik subyektlarini rag'batlantirish mexanizmlari

Mexanizm guruhi	Asosiy chora	Xorijiy tajriba	Kutilayotgan samara
Moliyaviy	5–10% narx ustamasi (price preference)	Yel, Janubiy Koreya [3, 4]	2–3 yilda yashil korxonalar 2x o'sishi
Raqamli	Xarid.uz ga yashil filtr, alohida platforma	Koreya maxsus platformasi [4]	5 yilda xaridlar hajmi 3x o'sishi
Ma'muriy	Kafolat miqdorini 20% kamaytirish	Singapur BCA tizimi [4]	Tadbirkorlar ishtirokining o'sishi
Axborot-ta'lim	Bepul treninglar, ekologik ko'rsatkichlarni oshkor etish	Xitoy tajribasi [5]	Xabardor tadbirkorlar ulushi o'sishi

Manba: [3, 4, 5], muallif ishlanmasi

O'zbekiston uchun strategik yo'l xaritasi

Tahlillar asosida O'zbekistonda "yashil" davlat xaridlarini rivojlantirish uchun uch bosqichli yo'l xaritasi taklif etiladi. Ushbu yo'l xaritasi 2025–2030 yillarni qamrab oladi va har bir bosqich o'lchov mumkin bo'lgan natijalarga asoslanadi. Ko'zlangan maqsad — 2030-yilga borib yashil xaridlar ulushini umumiy davlat xaridlarining 25 foiziga yetkazish [6].

2-diagramma (jadval ko'rinishida)

O'zbekistonda yashil davlat xaridlarini rivojlantirish strategik yo'l xaritasi

Bosqich	I bosqich (2025–2026)	II bosqich (2026–2028)	III bosqich (2028–2030)
Maqsad	Qonunchilik bazasini shakllantirish	Rag'batlantirish mexanizmlarini amaliyotga kiritish	Tizimni to'liq rivojlantirish va xalqaro integratsiya
Asosiy chora-tadbirlar	Milliy standartlar ishlab chiqish, ISO 14001 va EU GPP	Narx ustamasi va raqamli platforma elementlarini	Yashil xaridlar ulushini 25% ga yetkazish, GPP

Bosqich	I bosqich (2025–2026)	II bosqich (2026–2028)	III bosqich (2028–2030)
	mezonlariga moslashuv	joriy etish, pilot loyihalar	platformalari bilan integratsiya
Kutilayotgan natija	Sertifikatlash tizimi ishga tushiriladi	Tadbirkorlar reestri va xarid.uz platformasi faollashadi	800 ming tonna CO ₂ kamaytirish, 120 ming yangi ish o'rni

Manba: muallif ishlanmasi

Ushbu maqsadlarga erishilsa, O'zbekiston 2030-yilga borib davlat xaridlari orqali yiliga 800 ming tonna CO₂ chiqindilarini kamaytirishi va 120 ming yangi "yashil" ish o'rni yaratishi mumkin. Bu nafaqat ekologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ham muhim natija hisoblanadi [6]. Ushbu yo'l xaritasini amalga oshirishda quyidagi shart-sharoitlar hal qiluvchi ahamiyatga ega: siyosiy irodaning mavjudligi, xalqaro hamkorlik (OECD, Jahon banki texnik yordami) va tadbirkorlik assotsiatsiyalari bilan hamkorlik.

Xulosa

"Yashil" davlat xaridlari — bu faqat ekologik mas'uliyat emas, balki iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishning strategik vositasidir. O'zbekiston bu yo'nalishda sezilarli qadamlar qo'yishi uchun zarur shart-sharoitlar mavjud: keng ko'lamli davlat xaridlari tizimi, rivojlanayotgan FinTech va raqamli infratuzilma, hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan yashil iqtisodiyot islohotlari. Mazkur tadqiqot quyidagi asosiy xulosalarga kelishga imkon beradi:

GPP kontseptsiyasi xalqaro miqyosda isbotlangan — YeI, Janubiy Koreya, Singapur va Xitoy tajribasi bu siyosatning iqtisodiy va ekologik samaradorligini tasdiqlaydi;

O'zbekistonda yashil xaridlarning 4% ulushi davlat siyosatida tizimli o'zgarishlar zarurligi va shu bilan birga katta imkoniyat mavjudligini ko'rsatadi;

Moliyaviy, raqamli, ma'muriy va axborot-ta'lim mexanizmlari majmui kompleks qo'llanilganda eng yuqori samaraga erishiladi;

2030-yilga borib yashil xaridlarning 25% ulushi — realistik maqsad bo'lib, unga erishish uchun qonunchilik, sertifikatlash va raqamli platforma rivojlantirishni parallel olib borish talab etiladi.

Maqolada taklif etilgan moliyaviy, raqamli va ma'muriy rag'batlantirish mexanizmlari kompleks tarzda qo'llanilar ekan, 2030-yilga borib O'zbekistonda "yashil" xaridlarning ulushini 25 foizga yetkazish — realistik va erishish mumkin bo'lgan maqsad. Buning uchun qonunchilik, raqamli platforma, sertifikatlash tizimi va tadbirkorlar salohiyatini oshirish — to'rttala yo'nalishni bir tizim sifatida birgalikda rivojlantirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. World Bank. Public Procurement Overview. — Washington: World Bank Group, 2024. <https://www.worldbank.org/en/topic/procurement-for-development>
2. European Commission. Green Public Procurement Criteria. — Brussels: EC, 2023. <https://ec.europa.eu/environment/gpp>
3. European Commission. GPP Impact Assessment Report 2023. — Brussels: EC, 2023. <https://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/report2023.pdf>
4. OECD. Government at a Glance: Public Procurement Indicators. — Paris: OECD Publishing, 2024. <https://www.oecd.org/gov/public-procurement>
5. Ministry of Finance of China. Green Government Procurement Report. — Beijing, 2023. <https://www.mof.gov.cn>
6. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat xaridlari yillik hisoboti. — Toshkent, 2024. <https://mf.uz>

